

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Twee structuren uit de Eerste Wereldoorlog in het centrum van Wijtschate (W.-VI.)

Eindverslag van twee toevalsvondsten

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

Twee structuren uit de Eerste Wereldoorlog in het centrum van
Wijtschate (W.-VI.)
Eindverslag van twee toevalsvondsten

REEKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 162

AUTEURS

Marc Dewilde, Sofie Vanhoutte, Franky Wyffels (†), Simon Verdegem en
Birger Stichelbaut

JAAR VAN UITGAVE

2020

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke
instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the
Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Sonja Vanblaere

OMSLAGILLUSTRATIE

De vrijgelegde toegangstrap uit WOI (vindplaats A).
Copyright Onroerend Erfgoed, foto: Marc Dewilde

agentschap Onroerend Erfgoed
Havenlaan 88 bus 5
1000 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroenderfgoed.be
www.onroenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.
This work is licensed under the Free Open Data Licence v.1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding
4.0 Internationaal-licentie. Bezoek
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van
de licentie.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution
4.0 International License. To view a copy of this license, visit
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

ISSN 1371-4678
D/2020/3241/315

TWEE STRUCTUREN UIT DE EERSTE
WERELDOORLOG IN HET CENTRUM VAN
WIJTSCHATE (W.-VL.): EEN DUITSE
GESCHUTSTELLING EN DE TOEGANGSTRAP
TOT EEN SCHUILPLAATS.

Eindverslag van twee toevalsvondsten.

MARC DEWILDE, SOFIE VANHOUTTE, FRANKY WYFFELS (†),
SIMON VERDEGEM EN BIRGER STICHELBAUT

INHOUD

1	INLEIDING.....	5
2	ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PROJECT	7
3	DE ONDERZOEKSOPDRACHT.....	9
3.1	ALGEMENE BEPALINGEN.....	9
3.2	DE VRAAGSTELLING MET BETREKKING TOT DE ARCHEOLOGISCHE SITE.....	10
3.3	RANDVOORWAARDEN BIJ TOEVALSVONDSTEN	10
4	WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN DE OPGRAVING.....	11
5	AANPAK VERDER ONDERZOEK EN ONDERZOEKSVRAGEN	13
6	RELEVANTE VOORKENNIS EN RUIMERE CONTEXT	14
6.1	LANDSCHAPPELIJKE EN BODEMKUNDIGE CONTEXT.....	14
6.2	HISTORISCHE CONTEXT	15
6.3	ARCHEOLOGISCHE CONTEXT.....	17
7	BESCHRIJVING VAN DE SITE	19
7.1	BODEMKUNDIGE SITUATIE	19
7.2	SPOREN EN STRUCTUREN	19
7.2.1	WIJTSCHATE-WIJTSCHATESTRAAT: VINDPLAATS A	19
7.2.2	WIJTSCHATE-WULVERGEMSTRAAT: VINDPLAATS B.....	22
7.2.3	BIJKOMENDE VASTSTELLING: SINT-MEDARDUSPLEIN 12.....	25
7.3	VONDSTEN	26
7.4	INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE.....	27
7.5	SYNTHESE VAN DE KENNIS OVER DE ARCHEOLOGISCHE SITE	29
8	SAMENVATTING.....	30
9	BIBLIOGRAFIE	31
10	BIJLAGEN	32
10.1	LIJST VAN FIGUREN	32
10.2	LIJST VAN PLANNEN	33
10.3	LIJST VAN TEKENINGEN	33
10.4	LIJST VAN FOTO'S.....	34
10.5	LIJST VAN SPOREN.....	36
10.6	LIJST VAN VONDSTEN.....	36
10.7	LIJST VAN STALEN.....	36
10.8	CONSERVATIERAPPORT	36
10.9	RESULTATEN VAN AARDKUNDIGE EN NATUURWETENSCHAPPELIJKE ANALYSES (RUWE DATA)	36

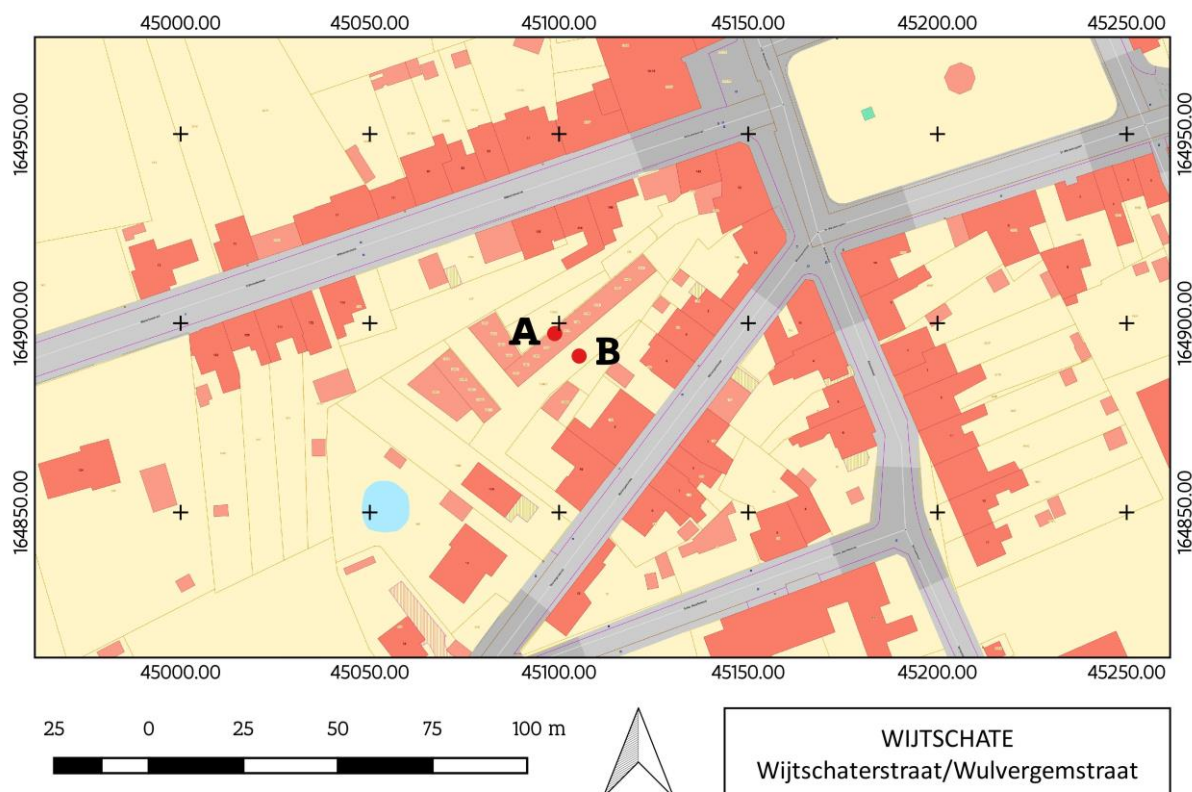
1 INLEIDING

In het centrum van Wijtschate, langs de Wijtschatestraat, werd op vrijdag 1 september 2017 bij het graven van funderingsleuven voor garages de gebetonneerde toegangstrap van een ondergrondse schuilplaats aangetroffen. Er waren evenwel al eerder betonnen constructieresten aangesneden.

Initieel was hier de meldingsplicht niet gevolgd. Doordat de buurman foto's van de vondst op een WOI forum-pagina op facebook plaatste, ging de bal aan het rollen. Iemand die de foto's had gezien, alarmeerde immers de dienst van het Agentschap Onroerend Erfgoed in Brugge. Collega Marika Strobbe informeerde de politie en haar collega Marc Dewilde die nog dezelfde dag ter plaatse gingen. Er vond meteen overleg plaats met de bouwheer, de aannemer en de politie, waarbij aannemer en bouwheer op hun plichten werden gewezen. Op maandag 4 september kon de vindplaats door het agentschap onderzocht worden.

Op 10 oktober 2017 stootte men bij dezelfde infrastructuurwerken, op zo'n 5 m naar het zuidoosten, op een betonnen constructie. Bij de uitgraving voor het nieuwe wegdek van een garagestraat werd, naar men dacht, de vermoedelijke fundering van een bunker aangesneden. Op 12 oktober 2017 voerde het Agentschap Onroerend Erfgoed het terreinwerk uit. De vrijgelegde structuur bleek de restant te zijn van een Duitse geschutstelling. Het terreinonderzoek kon nog dezelfde dag afgerond worden.

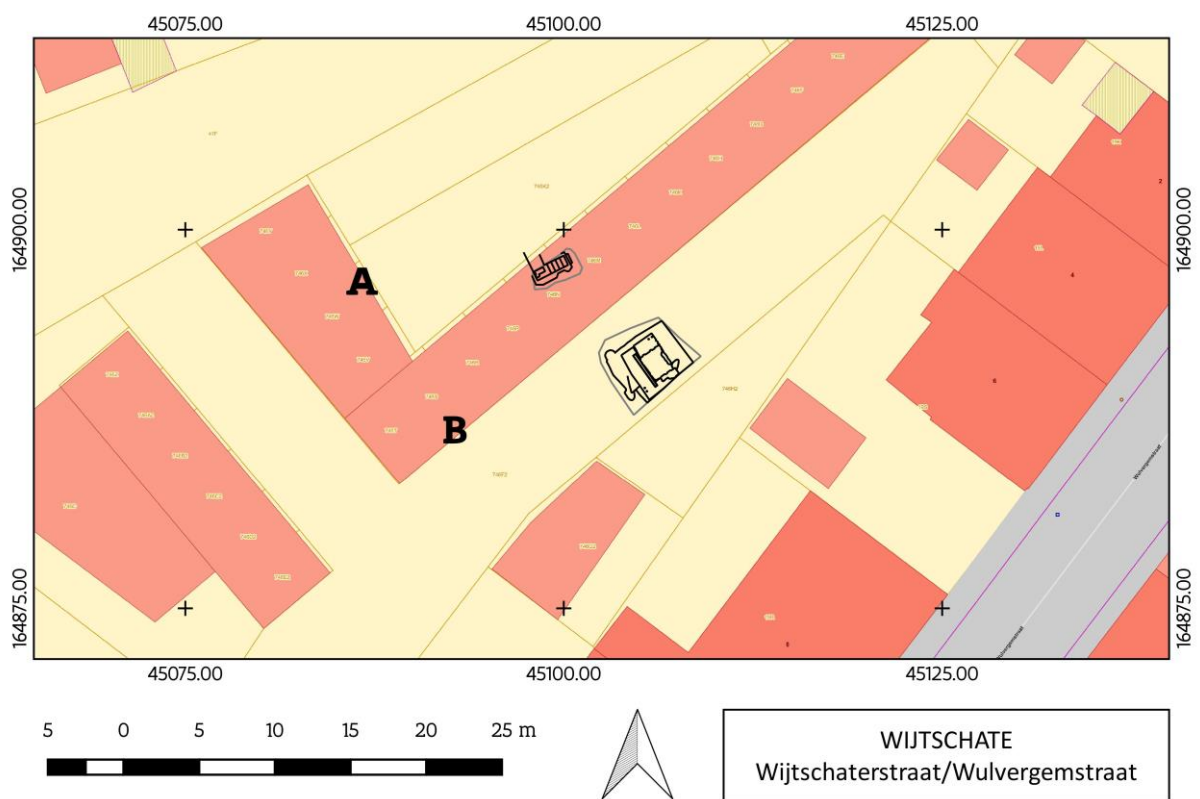
Dit eindverslag behandelt beide toevalsvondsten (Figuur 1; Figuur 2; Figuur 3). De uitgewerkte resultaten van dit archeologisch onderzoek, de verdere verwerking van de onderzoeksgegevens en vondsten, en de interpretatie van de site binnen de ruimere historische context vormen het onderwerp van dit eindverslag.

Figuur 1: Aanduiding van de locatie van vindplaatsen A en B die het onderwerp vormen van dit eindverslag, op GRB. Schaal 1:2000 (©AGIV).

Figuur 2: Aanduiding van de locatie van vindplaatsen A en B op de meest recente orthofoto. De geplande infrastructuur is hier reeds gerealiseerd. Schaal 1:2000 (©AGIV).

Figuur 3: GRB (©AGIV) met aanduiding van de vindplaatsen A en B. Schaal 1:500.

2 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PROJECT

Wijtschate – Wijtschatestraat (A) en Wulvergemstraat (B)

Projectcode	2018A337 (TV ID 192) (vindplaats A) 2018A338 (TV ID 207) (vindplaats B)
Naam en erkenningsnummer erkende archeoloog	Agentschap Onroerend Erfgoed (OE) OE/ERK/Archeoloog/2015/00001
Veldwerkleider	Marc Dewilde
Locatiegegevens van het onderzochte gebied	
Provincie	West-Vlaanderen
Gemeente	Heuvelland
Deelgemeente	Wijtschate
Adres	A: Wijtschatestraat 138 B: Wulvergemstraat 8
Toponiem	/
Bounding box in Lambertcoördinaten (EPSG:31370)	vindplaats A: 1: x = 45097,9939; y = 164897,2169 2: x = 45098,0816; y = 164896,0395 3: x = 45101,0915; y = 164897,1145 4: x = 45100,2013; y = 164898,7717 vindplaats B: 1. x: 45106.2517, y: 164894.1991 2. x: 45109.0748, y: 164891.6435 3. x: 45104.6286, y: 164887.765 4. x: 45102.3263, y: 164891.8821
Kadastrale informatie	Heuvelland, 1 ^e Afd., Sie A, 28H
Toevalsvondst	
Datum vondst	A: 01/09/2017 B: 10/10/2017
Datum melding	A: 04/09/2017 (ID 193) B: 11/10/2017 (ID 208)
Dossiernummer	A: ID 192 B: ID 207
Begin- en einddatum veldwerk	A: 04/09/2017 B: 12/10/2017
Oppervlakte van het onderzoeksgebied	A: ca. 5 m ² B: ca. 23,5 m ²

Terreinwerk	Marc Dewilde, veldwerkleider OE Franky Wyffels, veldtechnicus OE (TV ID 207) Nico Beernaert Dieter Rasschaert Serge Wackenier, technisch assistenten OE
--------------------	---

Opmetingen	A: Marc Dewilde B: Franky Wyffels
Aanmaak plannen en kaartmateriaal	Franky Wyffels Sylvia Mazereel (archeologisch tekenaar OE)
Fotografie	A: Marc Dewilde B: Franky Wyffels
Studie vondsten	Franky Wyffels
Rapportage	Marc Dewilde Sofie Vanhoutte (OE) Simon Verdegem (Ruben Willaert nv) Birger Stichelbaut (UGent)
3D-reconstructie vindplaats B	Johan Van Laecke (landmeter-expert OE)
Lay-out figuren	Sylvia Mazereel

3.2 DE VRAAGSTELLING MET BETREKKING TOT DE ARCHEOLOGISCHE SITE

Aangezien het hier toevalsvondsten betreft, was een vooraf bepaalde vraagstelling niet aan de orde. Het doel van het onderzoek van een toevalsvondst beperkt zich tot inzicht verkrijgen in de aard van de aangetroffen archeologische sporen en vondsten, hun datering en indien van toepassing hun relatie en fasering, alsook het *ex situ* bewaren van de vondsten die dreigen vernietigd te worden. Voor dit eindverslag is dit onderzoek uitgebreid. De resultaten van het archeologisch onderzoek zijn bestudeerd in het licht van de archeologische voorkennis van het gebied en de historische context om te komen tot een interpretatie van de site.

3.3 RANDVOORWAARDEN BIJ TOEVALSVONDSTEN

De randvoorwaarden noodzakelijk voor het onderzoek van een toevalsvondst worden beschreven in artikel 5.1.4. van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013: *'De zakelijkrechthouder, de gebruiker en de vinder moeten tot de tiende dag na de aangifte de archeologische artefacten en hun vindplaats in onveranderde toestand bewaren, de archeologische artefacten en hun context tegen beschadiging of vernieling beschermen, de archeologische artefacten en hun context toegankelijk maken voor onderzoek door het agentschap'*.

De toevalsvondst aan de Wijtschatestraat (TV ID 192, vindplaats A) kende een moeilijke start. Toen men bij de aanleg van de fundering voor de doorlopende afsluitmuur van het garagecomplex een eerste maal op betonnen muurtjes stootte, vond men het niet nodig deze vondst te melden. Zowel het kraanbedrijf als de bouwheer waren nochtans op de hoogte van de meldingsplicht. Een attente buur nam evenwel enkele foto's en plaatste ze op een WOI-forum op facebook.

Toen men begon uit te graven voor de funderingen voor de muren van de garageboxen zelf kwam er ter hoogte van de eerste vondst opnieuw beton aan het licht. Inmiddels had een verontwaardigde burger, die op facebook de foto's had gezien, hieromtrent een duidelijke mail gestuurd naar het Agentschap Onroerend Erfgoed in Brugge, waarop erfgoedconsulente Marika Strobbe gepast ingreep. Zij lichtte meteen de politie in en haar collega van de Afdeling Onderzoek en Bescherming, Marc Dewilde. Diezelfde dag nog, vrijdag 1 september 2017, werd er in de namiddag op het terrein vergaderd, werden de bouwheer en de aannemer op hun plichten gewezen en werden sluitende afspraken gemaakt voor het terreinonderzoek. Zowel het kraanbedrijf als de bouwheer kregen achteraf een aanmaning toegestuurd. Op maandag 4 september kon het terreinonderzoek ongestoord doorgaan.

In tegenstelling tot de vorige toevalsvondst werd bij de toevalsvondst een maand later (TV ID 207, vindplaats B), op hetzelfde terrein maar aan de Wulvergemstraat, door de uitvoerende firma en de bouwheer ditmaal wel tegemoetgekomen aan de meldingsplicht. Ze leverden de nodige inspanningen om het terreinonderzoek te laten plaatsvinden en stelden een lichte graafmachine ter beschikking bij het archeologisch veldwerk. Omdat de structuur pal in een gepland wegtracé lag, werden de werkzaamheden tijdelijk opgeschort, wat toeliet een uitvoerige waarneming te doen op 12 oktober 2017.

4 WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN DE OPGRAVING

Het terreinonderzoek van vindplaats A werd door het agentschap uitgevoerd op 4 september 2017, die van vindplaats B op 12 oktober 2017. De uitvoering van dit onderzoek, de registratie en opgraving van de gemelde toevalsvondst, vond plaats volgens de bepalingen van het onroerenderfgoeddecreet (2013) zoals beschreven in de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren (versie 2.0).

Het terreinonderzoek van vindplaats A op 4 september gebeurde door Serge Wackenier, Nico Beernaert en Dieter Rasschaert (technisch assistenten OE) onder leiding van Marc Dewilde (veldwerkleider) (Figuur 4). De structuur werd manueel ingetekend op schaal 1:50, de locatie werd ingemeten ten opzichte van de erfafsluiting, en de nodige foto's werden genomen. Later werd alles digitaal omgezet en in kaart gebracht. Bij het terreinonderzoek waren geen externen in het kader van wetenschappelijke advisering betrokken.

Figuur 4: Vindplaats A tijdens het vrijleggen. Enkel de rand van de toegangstrap was zichtbaar bij aanvang van het terreinonderzoek. De toegangstrap die volgestort was met grond, werd manueel uitgegraven. De vondst van de muurtjes, die onder het beton doorlopen, werd niet gemeld.

Figuur 5: Vindplaats B. De aangesneden fundering kwam vrij tijdens infrastructuurwerken. De structuur werd verder zowel manueel als met een kleine graafmachine vrijgelegd en onderzocht.

Het terreinonderzoek van vindplaats B op 12 oktober werd uitgevoerd door Franky Wyffels (veldtechnicus) en de drie technisch assistenten onder leiding van Marc Dewilde (veldwerkleider). De structuur werd manueel ingetekend op schaal 1:50 en de locatie werd ingemeten ten opzichte van nabijgelegen vaste punten (Figuur 5). Later werd alles digitaal omgezet en in kaart gebracht. Alles werd in detail gefotografeerd. Bij het terreinonderzoek waren ook hier geen externen in het kader van wetenschappelijke advisering betrokken.

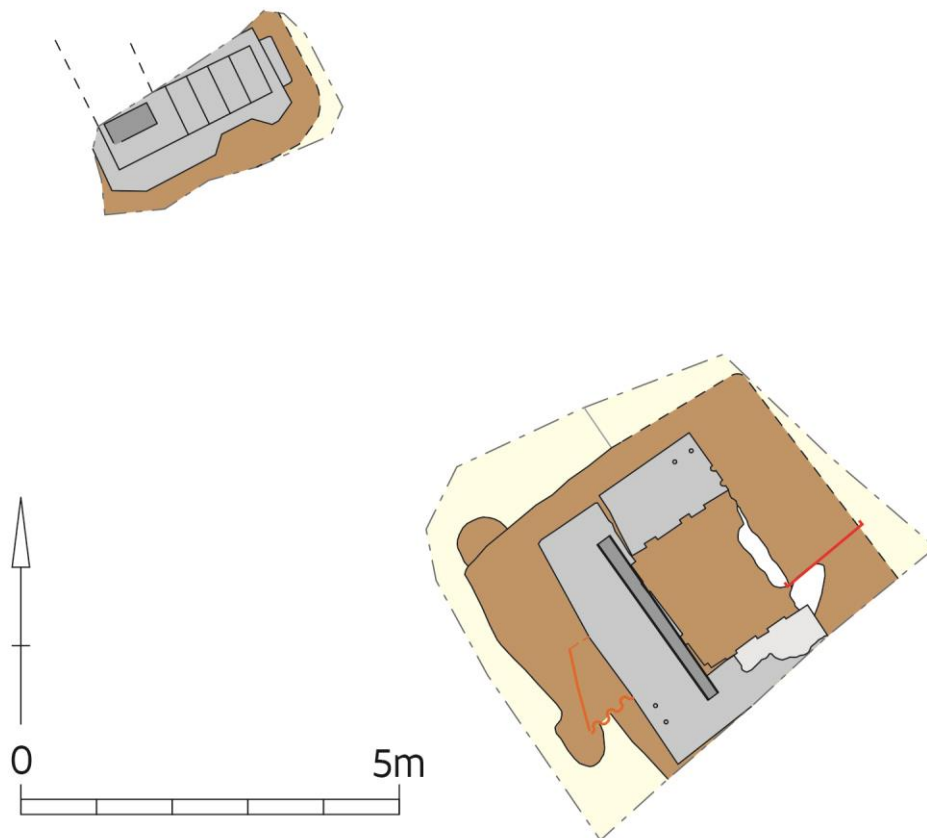
Gezien het hier toevalsvondsten betreft, was er geen sprake van een vooraf bepaalde strategie. De onderzochte zones werden ook beperkt gehouden tot die van de structuren zelf. De onderzochte zone van vindplaats A had een oppervlakte van ca. 5 m², bij vindplaats B gaat het om een oppervlakte van ca. 23,4 m² (Figuur 6).

5 AANPAK VERDER ONDERZOEK EN ONDERZOEKSVRAGEN

De studie beperkt zich tot case-gebonden onderzoeksvragen met betrekking tot de aard van de vindplaatsen, de analyse van de structuren en de datering. Hierbij is archivalisch onderzoek belangrijk. Eigen aan het onderzoek van een beperkte toevalsvondst is dat de uitwerking ervan veel vertelt over deze vindplaats maar weinig over de ruimere context. Toch zijn de aangetroffen structuren belangrijke getuigen van het ruimere WOI-verhaal.

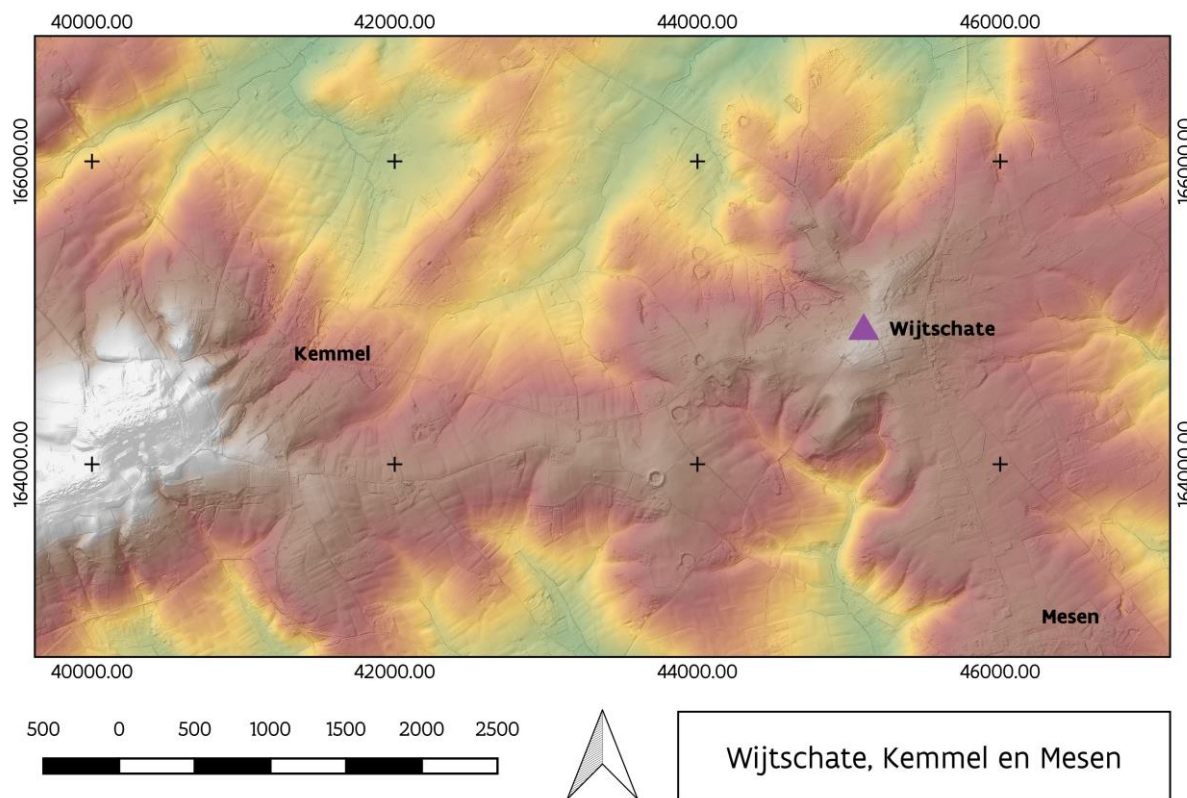
Gelet op het beperkte aantal sporen en vondsten is een assessment binnen deze context niet aan de orde. In dit eindverslag wordt dan ook geen assessment-rapport opgenomen.

Figuur 6: De positie van vindplaats A en B ten opzichte van elkaar. Het gecombineerde opgravingsplan van de beide structuren.

Figuur 8: Digitaal Hoogte Model (©AGIV), schaal 1:50000, met locatie van Wijtschate, Kimmel en Mesen. Vindplaatsen A en B bevinden zich ter hoogte van de paarse driehoek.

6.2 HISTORISCHE CONTEXT

Gezien het hier toevallig gevonden betreft waarbij het historisch kader pas na het terreinonderzoek kon worden onderzocht, beperkt dit historisch onderzoek zich logischerwijze tot de historische context relevant voor deze vindplaats, meer bepaald de gebeurtenissen uit de Eerste Wereldoorlog in en rond Wijtschate.

In oktober 1914 kwam de heuvelrug van Mesen-Wijtschate volledig in Duitse handen. Terwijl rond Ieper de Eerste Slag om Ieper (21 oktober – 22 november 1914) onverminderd verder ging, stabiliseerde de frontlijn zich in en rond Wijtschate. Met deze heuvelrug hadden de Duitse troepen een belangrijk observatiepunt in handen vanwaar ze de geallieerde bewegingen rond Ieper uitstekend in de gaten konden houden.¹

Op 14, 15 en 16 december 1914 vonden enkele Britse pogingen plaats om Wijtschate te veroveren, maar de aanvallen leverden geen terreinwinst op². Het oprukkende Duitse leger was hier wel tot stilstand gebracht. Het was het begin van een stellingenoorlog, waarbij de linies voor vier jaar min of meer gehandhaafd bleven. Wijtschate lag in de Duitse sector, in de achterhoede van de eerste linie die zich een kleine 2 km westelijk in een boog rond het dorp en het verderop gelegen Mesen slingerde.

Het Duitse defensieve systeem dat de heuvelrug van Mesen-Wijtschate diende te verdedigen, kan in vier linies beschouwd worden (Figuur 9). Achter de frontlinie, de *Vorderste Stellung*, bevond zich als

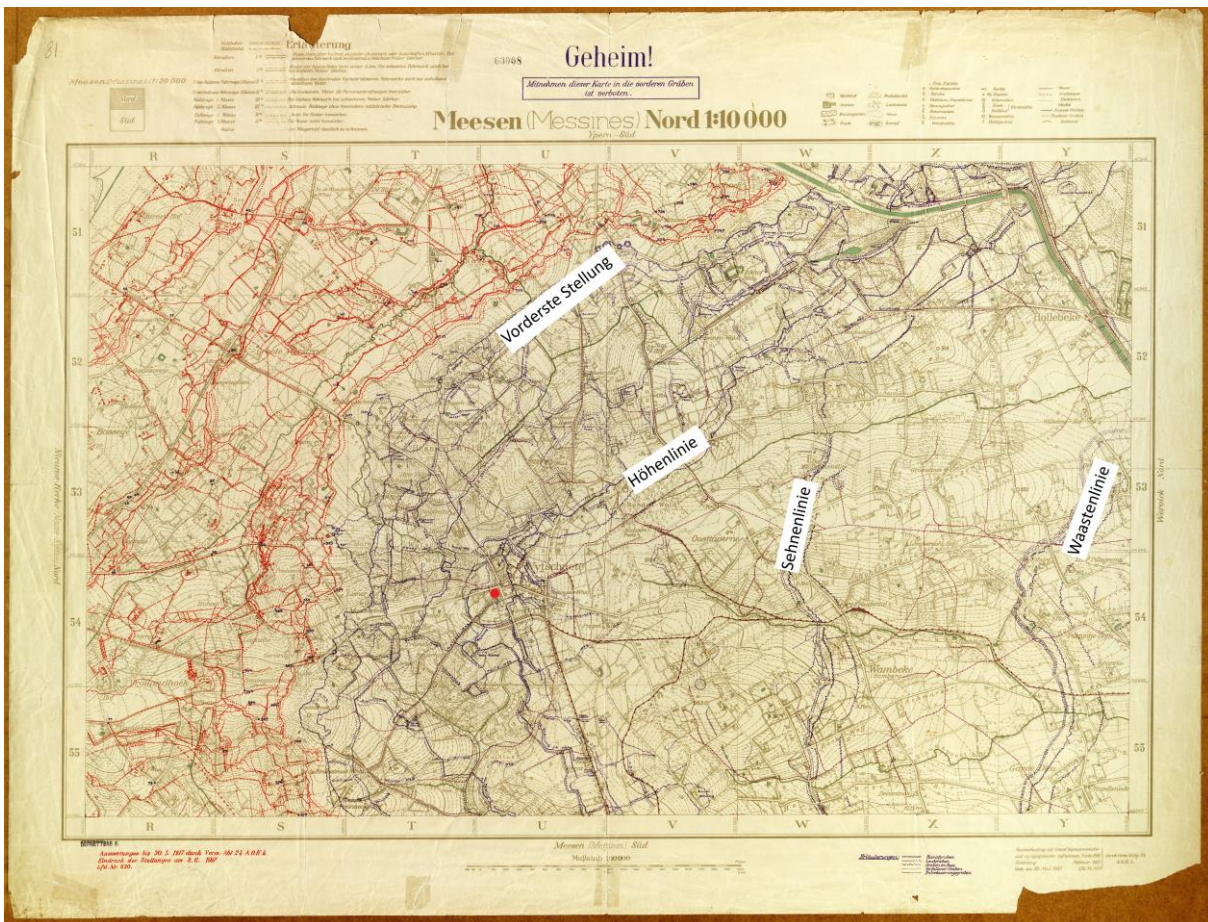
¹ Oldham 1998, 13-21.

² Idem.

tweede linie de *Höhenlinie*. Deze volgde de top van de heuvelrug. Tussen beide linies lag een netwerk van loopgraven, mitrailleurposten, bomvrije schuilplaatsen en loopgraafmortieren.³ Daartoe horen ook de aangetroffen structuren van vindplaatsen A en B. Ze maakten deel uit van de uitbouw van de oorlogsinfrastructuur gelegen achter de frontlinies.

Pas met de Mijnslag (of Tweede Slag om Mesen, 7 tot 14 juni 1917) veroverden de Britten op 7 juni 1917 de heuvelrug van Wijtschate, waarna het front meer oostwaarts kwam te liggen. De dorpskern lag toen in het geallieerde achterland. Het was de beurt aan de geallieerden om een verdedigingssysteem in en rond Wijtschate uit te werken, met meerdere linies, waarbij waar mogelijk de veroverde en bruikbare Duitse infrastructuur werd hergebruikt en aangepast.⁴

Figuur 9: Duitse kaart (2 juni 1917) met overzicht van de verschillende Duitse linies (blauw) en geallieerde linies (rood). De aangetroffen structuren bevinden zich ter hoogte van de rode bol (©IFFM).

Tijdens het Duitse Lente-offensief, op 16 april 1918, heroverden de Duitse troepen Wijtschate na een grootscheepse aanval.⁵ Zo werd de situatie opnieuw dezelfde als eind 1914, en dit tot eind september 1918. Op 28 september startte een grootscheeps offensief over het gehele Belgische front.⁶ Geallieerde troepen omsingelden Wijtschate waardoor de situatie voor de Duitse eenheden in en rond het dorp onhoudbaar werd. De Duitse troepen trokken 's nachts weg uit Wijtschate en op 29

³ Oldham 1998, 59-65.

⁴ Oldham 1998, 110.

⁵ Oldham 1998, 110.

⁶ Oldham 1998, 118-119.

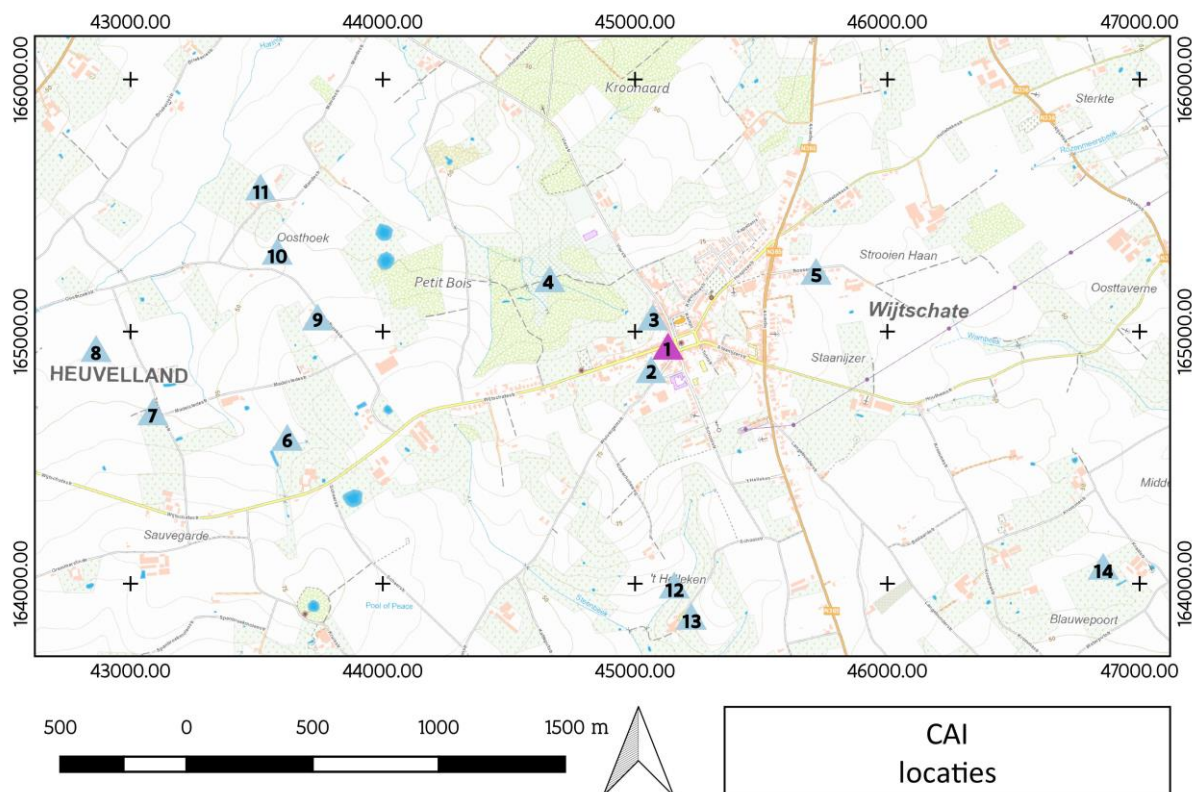

september kon het *2nd Loyal North Lancashire* het dorp binnentrekken. In korte tijd kon de volledige heuvelrug van Mesen definitief bevrijd worden.⁷

6.3 ARCHEOLOGISCHE CONTEXT

Ook hier is het evident dat dit kader zich beperkt tot de Eerste Wereldoorlog. In de Centrale Archeologische Inventaris wordt vlakbij een Britse *deep dugout* gemeld: CAI locatie 160130 of *Wijtschate Brigade HQ* (Figuur 10: 2). Het lijkt aannemelijk dat dit oorspronkelijk een Duitse constructie was, die na de Mijnslag op 7 juni 1917 door de Britten werd overgenomen. In het centrum van Wijtschate zijn trouwens nog twee andere *deep dugouts* gelokaliseerd en ook rond het dorp zijn er meerdere gekend.

Figuur 10: De topografische kaart (©AGIV) met aanduiding van de locatie van vindplaatsen A en B (1) en van gekende WOI-deep dugouts in en rond Wijtschate.

Op Figuur 10 staan de vindplaatsen A en B (1) aangeduid ten opzichte van in de omgeving gekende ondergrondse WOI structuren:

- 2: CAI locatie ID 160130: Britse *deep dugout* 'Wijtschate Brigade HQ' (CAI naam 'Wulgergemstraat V');
- 3: CAI locatie ID 160129: Britse *deep dugout* 'Wijtschate Battery HQ' (CAI naam 'Vierstraat IV');
- 4: CAI locatie ID 159611: Kampagnebos. Zone waar luchtfotografie een dens netwerk van Duitse loopgraven toont. Archeologisch onderzoek in deze zone brachten twee noordwest-zuidoost Franse loopgraven aan het licht die dateren uit de beginfase van de oorlog toen het Franse leger deze sector nog bemande⁸;
- 5: CAI locatie ID 160131: Britse *deep dugout* 'Wijtschate Catacombs' (CAI naam 'Bossenstraat I');
- 6: CAI locatie ID 160175: Britse *deep dugout* (CAI naam 'Wijtschatestraat I');

⁷ Oldham 1998, 118-123.

⁸ Dewilde & Wyffels 2014.

- 7: CAI locatie ID 160176: Britse *deep dugout* (CAI naam 'Savaartlindestraat II');
- 8: CAI locatie ID 159670: Britse *deep dugout* (CAI naam 'Savaartlindestraat I');
- 9: CAI locatie ID 160174: Britse *deep dugouts* die in de richting van Wijtschate lopen (CAI naam 'Oosthoekstraat II');
- 10: CAI locatie ID 160173: Britse *deep dugouts* die in de richting van Wijtschate lopen (CAI naam 'Oosthoekstraat I');
- 11: CAI locatie ID 150760: *dugout* met slaappleats en officierskwartier van de geallieerden (CAI naam 'Mandestraat 2');
- 12: CAI locatie ID 159728: *deep dugout* 'L'Enfer Wood' (CAI naam 'Schoolstraat II');
- 13: CAI locatie ID 159709: *deep dugout* 'Earl Farm' (CAI naam 'Schoolstraat I');
- 14: CAI locatie ID 159742: *deep dugout* 'Mahieu Farm' (CAI naam 'Houthemstraat II').

De aanleg van ondergrondse schuilplaatsen vloeit voort uit de verwoesting van de omgeving en het wegvallen van de natuurlijke dekking voor de soldaten. Men moest op zoek naar andere oplossingen. Onder de grond vonden ze wel bescherming. Om bestand te zijn tegen vijandelijk vuur was het wel nodig deze *deep dugouts* minstens 5 m diep aan te leggen⁹.

De meeste *deep dugouts* in Wijtschate zijn waarschijnlijk door de Duitsers aangelegd en na 7 juni 1917 door de Britten veroverd en overgenomen. Bij het Lente-offensief werden de rollen opnieuw omgedraaid.

---

⁹ Vancoillie & Blieck 2016, 75.

7 BESCHRIJVING VAN DE SITE

7.1 BODEMKUNDIGE SITUATIE

Gezien de beperkte omvang van de toevalsvondsten werden geen specifieke bodemkundige waarnemingen gedaan. Het maken van bodemkundige referentieprofielen was binnen de context van het terreinonderzoek niet van toepassing.

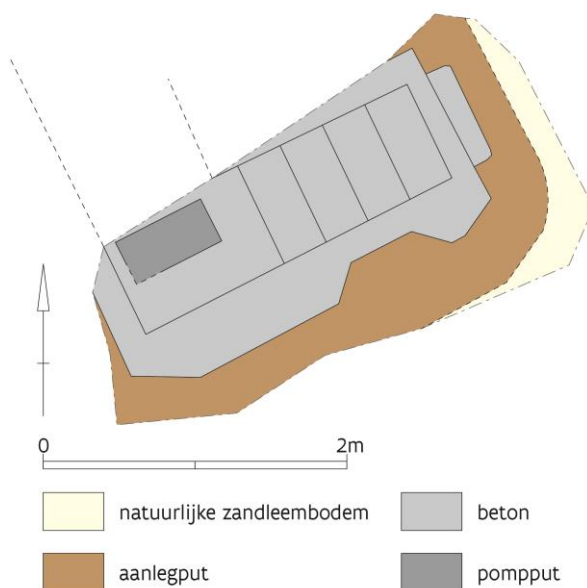
De aangetroffen structuur van vindplaats A, de gebetonneerde toegangstrap van een ondergrondse schuilplaats, was zo'n 1,3 m ingegraven in de bruine, natuurlijke ijzerhoudende zandleem. De geschutstelling van vindplaats B was zo'n 0,9 m ingegraven in dezelfde natuurlijke zandleem die op deze plaats opvallend ijzerhoudend is.

7.2 SPOREN EN STRUCTUREN

7.2.1 Wijtschate-Wijtschatestraat: vindplaats A

Na wat graafwerk kwam een betonnen trap aan het licht. De trap loopt uit op een haakse overloop (Figuur 11; Figuur 12). Deze constructie was aangelegd in een onregelmatige, maar zeker niet brede kuil. De kuil was nergens meer dan 0,4 m breder dan de trap zelf.

Figuur 11: Opgravingsplan van vindplaats A.

De trap heeft een interne breedte van 0,75 m en bestaat uit vijf treden. De optrede is telkens 22 of 23 cm, de aantrede 30 tot 33 cm. De trap komt uit op een overloop, waarna de loop een kwartslag draait. In dit tweede stuk bedraagt de breedte 0,80 m. In de overloop was een (pomp)put voorzien. Deze put meet 0,31 op 0,63 m; de diepte bedraagt 0,3 m (Figuur 13; Figuur 14).

De structuur was gegoten tegen een enkele, houten plankbekisting die aan de binnenkant was gemonteerd. Wapening is niet opgemerkt, maar wel mogelijk. Zoals de aftekening van de aanlegkuil aangeeft, is de toegangstrap van bovenaf uitgegraven. De rest van de schuilplaats zal waarschijnlijk als een mijnschacht uitgegraven zijn.

De positie van de twee parallelle muurtjes, die initieel werden aangesneden ter hoogte van de afrastering maar op het moment van het terreinonderzoek al onder beton waren verdwenen (Figuur 12; Figuur 13; Figuur 14; Figuur 15), geeft aan dat het vervolg van de constructie op hetzelfde niveau doorliep en althans op dat punt niet dieper afdaalde. Daarom is het waarschijnlijk dat na de overloop een volgende trap volgt, die opnieuw haaks verder afdaalt. *Deep dugouts* moeten immers om bommenvrij te zijn 5 à 7 m diep zitten¹⁰.

Figuur 12: De vrijgelegde toegangstrap in relatie tot zijn omgeving, met de kerk van Wijtschate op de achtergrond. Zicht naar het noordoosten.

---

¹⁰ Vancoillie & Blicck 2014, 75.

Figuur 13: Zicht op de vrijgelegde toegangstrap en de (pomp)put aan de voet van de trap. Zicht naar het westen. De (pomp)put is in de ene hoek een stuk afgebroken.

Figuur 14: Zicht op de vrijgelegde toegangstrap en de pompput aan de voet van de trap. Zicht naar het oosten.

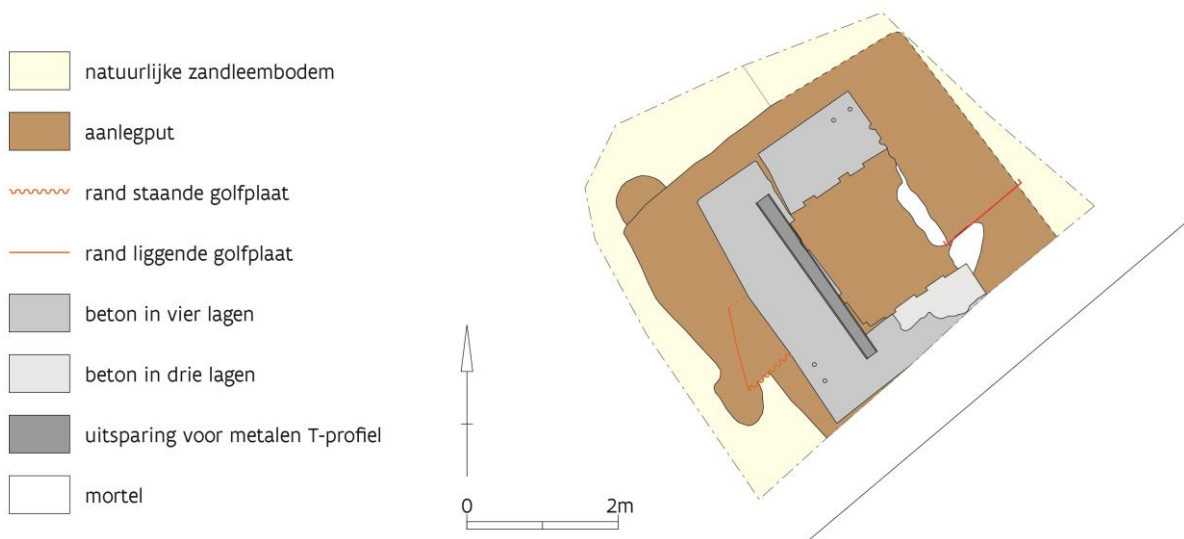

Figuur 15: De twee parallelle muurtjes van de constructie van vindplaats A die initieel werden aangesneden maar die op het moment van het terreinonderzoek al onder beton waren verdwenen.

7.2.2 Wijtschate-Wulvergemstraat: vindplaats B

De aangesneden structuur kon in de wegkoffer bijna volledig vrijgelegd worden. Enkel de rand van de zuidoostelijke hoek ontbreekt om het plan te vervolledigen. De kortste afstand tussen deze werkput en de werkput van vindplaats A bedraagt 4,7 m. Van het midden van de ene structuur naar het midden van de andere is ca. 9 m gemeten.

In een aanlegkuil kwam een U-vormige, betonnen constructie aan het licht (Figuur 16). Buitenwerks meet de betonnen structuur 3,5 op 2,6 m. De muren zijn 1 m dik, wat een binnenruimte oplevert van 1,8 op 1,5 m. De opening zit in het oosten/noordoosten, de voor de Duitsers ‘bevriende’ zijde.

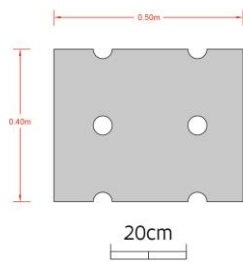

Figuur 16: Opgravingsplan vindplaats B. In rood is de locatie van de coupe op de aanlegkuil op de oostkant aangegeven. Deze doorsnede op de aanlegkuil is te zien op Figuur 21.

De constructie bestaat uit een combinatie van betonblokken of brokstukken – o.a. op de hoeken – en gegoten gedeeltes. Er waren nog vier lagen betonstenen bewaard. Elke laag was zo'n 14 cm dik

(betonsteen + mortel). De betonblokken (40 x 51 x 13 cm) (Figuur 17), die eigenlijk bedoeld waren om met ijzeren staven te verankeren, waren in dit geval met mortel gebonden. De afdrucken van planken geven de gegoten delen aan, zoals op de binnenzijde van de frontmuur.

Figuur 17: Tekening van één van de betonblokken uit de structuur van vindplaats B.

Op de binnenwanden zijn telkens twee verticale uitsparingen te zien, waarin vermoedelijk houten balken pasten (Figuur 18; Figuur 19; Figuur 20). Hier kon bekleding op vastgemaakt worden. Ook een horizontale uitsparing op de bovenzijde van de bewaarde frontmuur (langs de binnenzijde) valt op. Hierin paste een metalen T-profiel. Dit kon de stevigheid van de constructie verhogen door de zijmuren te verankeren met de frontmuur. Aan de binnenkant van de frontmuur is in de noordwesthoek onderaan een gat te zien, waarvan de functie onduidelijk is (Figuur 19; Figuur 20).

De aanlegput voor de constructie, die – afgaande op de golfplaatrestanten aan de buitenzijde van de frontmuur – deels met een golfplaat was beschoeid, was plaatselijk 0,36 tot elders ca. 1 m breed. De doorsnede op de aanlegput aan de oostkant toont de breedte van de uitgraving aan deze zijde (fig. 21). In de vulling staken steelhandgranaten en heel wat stukken golfplaat.

Bij het uitgraven van de U-vormige constructie en het verder vrijleggen werden nog enkele andere vondsten gerecupereerd die gerelateerd zijn aan de structuur.

Figuur 18: De vrijgelegde U-vormige constructie. Zicht naar het zuidwesten. Op de binnenwanden vallen de uitsparingen voor verticale balken op, net als de horizontale uitsparing voor een metalen staaf.

Figuur 19: Zicht op de vrijgelegde U-vormige constructie. Zicht naar het noordwesten. Opnieuw vallen de uitsparingen voor verticale balken en voor een horizontale metalen staaf op. In de noordwesthoek is onderaan een holte uitgespaard.

Figuur 20: De noordelijke muur van de constructie (noordoosthoek). Let op de vier betonbloklagen en de plankafdrukken bij de gegoten stukken. De bovenste blok aan de hoek werd in detail ingetekend (zie Figuur 17).

Figuur 21: Doorsnede op de aanlegput haaks op de oostkant van de betonconstructie.

7.2.3 Bijkomende vaststelling: Sint-Medardusplein 12

Tijdens het terreinonderzoek van vindplaats B werd elders op het terrein nog een opmerkelijke vaststelling gedaan. Aan de noordgevel van het huis waarlangs de werf betreden werd, viel ons oog op een toch wel speciale fundering. Bij de wederopbouw zijn in de fundering van de zijgevel en de westmuur van Sint-Medardusplein 12 spoorstaven uit de Eerste Wereldoorlog verwerkt (Figuur 22): het zoveelste bewijs van recuperatie van oorlogsmaterialen bij de wederopbouw.

Figuur 22: Zicht naar het oosten op de noordgevel van Sint-Medardusplein 12, langs de toenmalige toegangsweg tot de werf. Bij de wederopbouw heeft men spoorstaven in de funderingen verwerkt.

7.3 VONDSTEN

De vondsten die bij deze vindplaatsen aan het licht kwamen, zijn beperkt. Bij deze vondsten volstaat een algemene beschrijving. Detailstudie kan hier geen extra informatie opleveren.

In de opvulling van de trapzone van vindplaats A werd het volgende gevonden:

- fragmenten van wijn- of waterflessen, in groen glas,
- fragment van een Duits loopgraafschopje,
- fragmenten van Duitse steelgranaten (zinken schroefkapjes en keramisch treksteentje).

Tijdens het terreinonderzoek van de U-vormige constructie van vindplaats B werden enkel losse vondsten gerecupereerd, uit de opvulling van de structuur en uit de aanlegput:

- Duitse patronen en hulzen (kaliber 7,92 mm),
- fragment van een Duits loopgraafschopje,
- fragmenten van Duitse steelgranaten (zinken schroefkapjes en keramisch treksteentje)
- fragment conservenblik,
- fragment lichtkogel,
- drinkbeker in blank glas.

Eerder werd aan vindplaats B door de aannemer een Britse granaat (kaliber 8 cm, 18 *pounder*) en een Britse onontpofte granaat (kaliber 11 cm – 4,5 inch Houwitser, met merkteken Y023) opgedolven (Figuur 23). De precieze vindplaats is niet gekend. Deze munitie werd opgehaald door DOVO.

Figuur 23: Britse granaat, diameter 11 cm, met merkteken Y023.

7.4 INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

De gebetonneerde trap van vindplaats A wordt geïnterpreteerd als de toegangstrap tot een ondergrondse schuilplaats, een ondergronds soldatenverblijf uit de Eerste Wereldoorlog zoals het vondstenmateriaal getuigt. De constructie werd kort na de oorlog volgestort. Omdat het graafwerk niet verdergezet kon worden voorbij de perceelsgrens, blijft de interpretatie als toegang tot een schuilplaats een – weliswaar waarschijnlijke – veronderstelling.

De U-vormige, open constructie van vindplaats B, op zo'n 5 m van vindplaats A, wordt als een geschutstelling geïnterpreteerd. De structuur was ingegraven; er tekent zich immers een duidelijke aanlegkuil af. Een dergelijke ingegraven stelling kan voor een mortier aangelegd zijn¹¹. Een mortier kon de vijand van kortbij belagen en hoort bij het krombaangeschut, dat z'n projectiel in een boog op de vijandelijke linies laat vallen. De afvuurpijp was in een hoek van meer dan 45° opgesteld. In hoge nood kon de stelling uiteraard snel omgetoverd worden tot een mitrailleurpost.

Op basis van de aangetroffen onderkant van de structuur, het feit dat de mortier een boogbaan moest kunnen beschrijven, en door de vergelijking met allerlei archiefphoto's kan een reconstructie als op Figuur 24 verondersteld worden.

Figuur 24: Hypothetische, stilistische reconstructie van de geschutstelling van vindplaats B. Links: de voorzijde van de geschutstelling. Rechts: de achterzijde.

Wijtschate was gedurende de Eerste Wereldoorlog, met uitzondering van de periode juni 1917-april 1918, Duits gebied. De oriëntatie van de constructie en de identificeerbare vondsten bevestigen de Duitse herkomst. Brits zijn dan weer twee granaten, waarvan er één niet ontploft was.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog zijn de Duitsers op twee manieren met beton aan de slag gegaan. Zowel bouwen met geprefabriceerde betonstenen als gieten in stortbeton behoorden tot de mogelijkheden. Aanvankelijk – vroeg in 1915 – werd met betonstenen gewerkt. Nog in 1915 waren al van wapening voorziene betonstenen beschikbaar. Dit kende in 1916 een hoogtepunt. Het steeds zwaarder wordend geschut noopte echter tot andere oplossingen. Toch werden, tegen beter weten in, zelfs begin 1917 nog altijd massaal betonstenen aangewend. Tegen het einde van 1917 had het stortbeton met wapening die rol volledig overgenomen¹². Er is m.a.w. geen duidelijke scheidingslijn

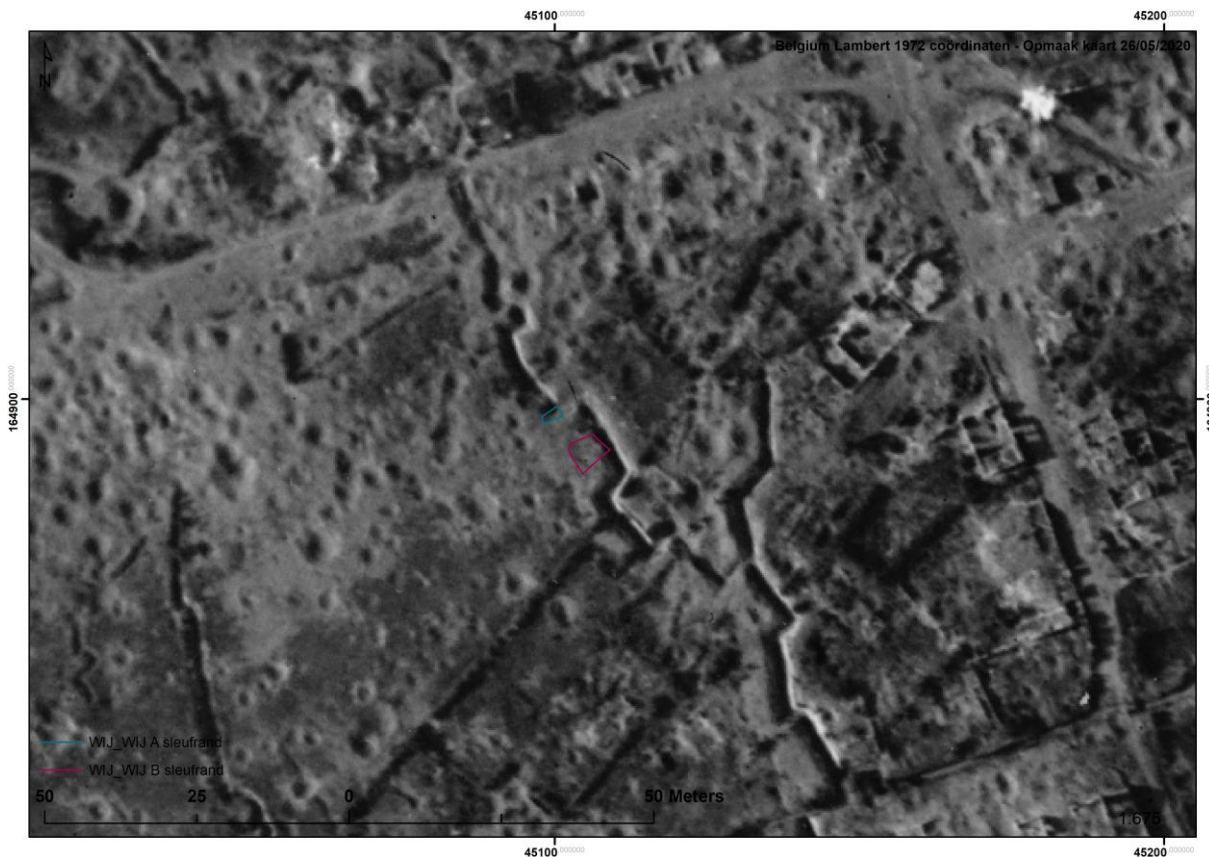
¹¹ Vancoillie & Blicke 2014, 138.

¹² Vancoillie & Blicke 2014, 95-111.

tussen de toepassing van beide vormen. Er komen zelfs mengvormen voor, al kan dat evengoed een herstelling of aanpassing betekenen.

De trap van vindplaats A is in stortbeton gegoten. Eigenlijk is dit wel een unicum. Het is de eerste, in beton uitgevoerde toegangstrap van een *deep dugout* die bij archeologisch onderzoek is aangetroffen. Bij *deep dugouts* werd aan beide zijden met hout, metalen platen en spoorstaven gewerkt. De hier aangetroffen aanleg, die al wat ervaring met stortbeton veronderstelt, kan dan ook eerder in 1917 worden geplaatst.

De geschutstelling van vindplaats B is een hybride constructie. Er worden betonstenen gebruikt, die met mortel gevoegd zijn en waarbij ook wat gietwerk te pas kwam. Dit is evenwel enkel het ingegraven gedeelte. Het is m.a.w. best mogelijk dat de bovenbouw volledig gegoten was. Deze constructie levert dus niet onmiddellijk dateerbare aanwijzingen op.

Figuur 25: Luchtfoto van het gebied, 26 mei 1917 (©IWM). Met aanduiding vindplaats A (blauw) en vindplaats B (rood); wellicht zit er een beetje verschuiving op de foto.

Luchtfotografisch onderzoek¹³ toont aan dat beide structuren te linken zijn aan een Duitse gevechtloopgraaf (Figuur 25). Ze waren wellicht in de wand van de borstwering ingegraven. De trap van vindplaats A komt mogelijk net overeen met een vierkante traverse. Op kaartmateriaal van 28/12/1916 is de loopgraaf nog niet te zien. De oudste kaart met aanduiding van de loopgraaf dateert van 1 april 1917. Beide vindplaatsen dateren dus wellicht uit het voorjaar van 1917. Ze werden ofwel aangelegd samen met de loopgraaf, ofwel kort erna.

¹³ Door Birger Stichelbaut, UGent.

7.5 SYNTHESE VAN DE KENNIS OVER DE ARCHEOLOGISCHE SITE

In het centrum van Wijtschate zijn tussen de Wijtschatestraat, het Sint-Medardusplein en de Wulvergemstraat sporen van militaire infrastructuur uit de Eerste Wereldoorlog aangetroffen. Zowel een trap als het ingegraven gedeelte van een geschutstelling kwamen aan het licht.

De historische en cartografische bronnen geven aan dat Wijtschate gedurende de Eerste Wereldoorlog door de Duitsers tot een versterkte burcht was uitgebouwd. Naast de puur defensieve stellingen en bunkers waren er ook tal van andere voorzieningen ondergebracht. Het gaat daarbij bv. om ondergrondse ruimtes, die naast verblijf voor de manschappen ook voor andere functies in aanmerking kwamen.

De oriëntatie van de constructies en de identificeerbare vondsten bevestigen de Duitse herkomst. Brits zijn dan weer twee granaten, waarvan er één niet ontploft was. Het type betonbouw, dat in de constructies toegepast is, geeft enkel eerder algemene daterende informatie.

In de CAI wordt vlakbij een Britse *deep dugout* gemeld: ID 160130 of *Wijtschate Brigade HQ*. Het lijkt aannemelijk dat dit oorspronkelijk een Duitse constructie was, die na de Mijnslag op 7 juni 1917 door de Britten is overgenomen. In het centrum van Wijtschate en errond zijn trouwens nog andere *deep dugouts* gemeld.

De gebetonneerde toegangstrap (vindplaats A) leidde vermoedelijk naar een ondergrondse schuilplaats. De U-vormige, open constructie (vindplaats B) wordt als een geschutstelling geïnterpreteerd. Hier stond waarschijnlijk een mortier opgesteld. In hoge nood was de stelling uiteraard snel omgetoverd tot een mitrailleurpost.

8 SAMENVATTING

Bij de aanleg van parkeergelegenheid in het centrum van Wijtschate, tussen de Wijtschatestraat, de Wulvergemstraat en het Sint-Medardusplein, kwamen in september – oktober 2017 twee constructies aan het licht die met de Eerste Wereldoorlog in verband staan en die deel uitmaakten van een ruimer geheel aan militaire voorzieningen.

Een eerste toevalsvondst (vindplaats A) leverde een intrigerende trap op. De gebetonneerde trap wordt geïnterpreteerd als de toegangstrap tot een ondergrondse schuilplaats, een Duits, ondergronds soldatenverblijf zoals het vondstenmateriaal getuigt. De trapconstructie werd kort na de oorlog volgestort. Deze structuur is in de Centrale Archeologische Inventaris opgenomen als waarneming met **ID 980737**.

Bij een tweede toevalsvondst (vindplaats B) kon het ingegraven gedeelte van een Duitse, U-vormige geschutstelling worden vrijgelegd. Deze vindplaats wordt in de CAI opgenomen als waarneming met **ID 980738**.

Beide structuren konden *in situ*, onder de geplande infrastructuur en wegenis, bewaard blijven.

9 BIBLIOGRAFIE

DEWILDE M. & WYFFELS F. 2014: *De sporen van de 'grote' oorlog archeologisch onderzocht. Proefsleuvenonderzoek aan de Kroonaardstraat – Campagnebos (Wijtschate)*, Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed 5, Brussel.

OLDHAM P. 1998: *De heuvelrug van Mesen, Slagveld van België 4*, Erpe.

VANCOILLIE J. & BLIECK K. 2016: *Bouwen aan het front. Loopgraven, schuilplaatsen en betonbunkers van het Duitse leger aan het Ieperfront 1914-1918*, Zonnebeke.

10 BIJLAGEN

10.1 LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1: Aanduiding van de locatie van vindplaatsen A en B die het onderwerp vormen van dit eindverslag, op GRB. Schaal 1:2000 (©AGIV).	5
Figuur 2: Aanduiding van de locatie van vindplaatsen A en B op de meest recente orthofoto. De geplande infrastructuur is hier reeds gerealiseerd. Schaal 1:2000 (©AGIV).....	6
Figuur 3: GRB (©AGIV) met aanduiding van de vindplaatsen A en B. Schaal 1:500.....	6
Figuur 4: Vindplaats A tijdens het vrijleggen. Enkel de rand van de toegangstrap was zichtbaar bij aanvang van het terreinonderzoek. De toegangstrap die volgestort was met grond, werd manueel uitgegraven. De vondst van de muurtjes, die ond	
Figuur 1: Aanduiding van de locatie van vindplaatsen A en B die het onderwerp vormen van dit eindverslag, op GRB. Schaal 1:2000 (©AGIV).	5
Figuur 2: Aanduiding van de locatie van vindplaatsen A en B op de meest recente orthofoto. De geplande infrastructuur is hier reeds gerealiseerd. Schaal 1:2000 (©AGIV).....	6
Figuur 3: GRB (©AGIV) met aanduiding van de vindplaatsen A en B. Schaal 1:500.....	6
Figuur 4: Vindplaats A tijdens het vrijleggen. Enkel de rand van de toegangstrap was zichtbaar bij aanvang van het terreinonderzoek. De toegangstrap die volgestort was met grond, werd manueel uitgegraven. De vondst van de muurtjes, die onder het beton doorlopen, werd niet gemeld.	11
Figuur 5: Vindplaats B. De aangesneden fundering kwam vrij tijdens infrastructuurwerken. De structuur werd verder zowel manueel als met een kleine graafmachine vrijgelegd en onderzocht.	12
Figuur 6: De positie van vindplaats A en B ten opzichte van elkaar. Het gecombineerde opgravingsplan van de beide structuren.	13
Figuur 7: Bodemkaart (©AGIV) met de locatie van Wijtschate, Kimmel en Mesen. Vindplaatsen A en B bevinden zich ter hoogte van de paarse driehoek. Wijtschate ligt op de overgang van zandlemige bodems in het noorden en lemige bodems in het zuiden. Schaal 1:50000.....	14
Figuur 8: Digitaal Hoogte Model (©AGIV), schaal 1:50000, met locatie van Wijtschate, Kimmel en Mesen. Vindplaatsen A en B bevinden zich ter hoogte van de paarse driehoek.	15
Figuur 9: Duitse kaart (2 juni 1917) met overzicht van de verschillende Duitse linies (blauw) en geallieerde linies (rood). De aangetroffen structuren bevinden zich ter hoogte van de rode bol (©IFFM).	16
Figuur 10: De topografische kaart (©AGIV) met aanduiding van de locatie van vindplaatsen A en B (1) en van gekende WOI-deep dugouts in en rond Wijtschate.....	17
Figuur 11: Opgravingsplan van vindplaats A.....	19
Figuur 12: De vrijgelegde toegangstrap in relatie tot zijn omgeving, met de kerk van Wijtschate op de achtergrond.	20
Figuur 13: Zicht op de vrijgelegde toegangstrap en de (pomp)put aan de voet van de trap. Zicht naar het westen.	21
Figuur 14: Zicht op de vrijgelegde toegangstrap en de pompput aan de voet van de trap.	21
Figuur 15: De twee parallelle muurtjes van de constructie van vindplaats A die initieel werden aangesneden maar die op het moment van het terreinonderzoek al onder beton waren verdwenen.	22
Figuur 16: Opgravingsplan vindplaats B. In rood is de locatie van de coupe op de aanlegkuil op de oostkant aangegeven. Deze doorsnede op de aanlegkuil is te zien op Figuur 21.	22
Figuur 17: Tekening van één van de betonblokken uit de structuur van vindplaats B.....	23
Figuur 18: De vrijgelegde U-vormige constructie. Zicht naar het zuidwesten. Op de binnenwanden vallen de uitsparingen voor verticale balken op, net als de horizontale uitsparing voor een metalen staaf.	23
Figuur 19: Zicht op de vrijgelegde U-vormige constructie. Zicht naar het noordwesten. Opnieuw vallen de uitsparingen voor verticale balken en voor een horizontale metalen staaf op. In de noordwesthoek is onderaan een holte uitgespaard.....	24
Figuur 20: De noordelijke muur van de constructie (noordoosthoek). Let op de vier betonbloklagen en de plankafdrukken bij de gegoten stukken. De bovenste blok aan de hoek werd in detail ingetekend (zie Figuur 17).	24
Figuur 21: Doorsnede op de aanlegput haaks op de oostkant van de betonconstructie.	25
Figuur 22: Zicht naar het oosten op de noordgevel van Sint-Medardusplein 12, langs de toenmalige toegangsweg tot de werf. Bij de wederopbouw heeft men spoorstaven in de funderingen verwerkt.	25

Figuur 23: Britse granaat, diameter 11 cm, met merkteken Y023.	26
Figuur 24: Hypothetische reconstructie van de geschutstelling van vindplaats B. Links: de voorzijde van de geschutstelling. Rechts: de achterzijde.	27
Figuur 25: Luchtfoto van het gebied, 26 mei 1917 (©IWM). Met aanduiding vindplaats A (blauw) en vindplaats B (rood); wellicht zit er een beetje verschuiving op de foto.	28
er het beton doorlopen, werd niet gemeld.	11
Figuur 6: De positie van vindplaats A en B ten opzichte van elkaar. Het gecombineerde opgravingsplan van de beide structuren.	13
Figuur 7: Bodemkaart (©AGIV) met de locatie van Wijtschate, Kimmel en Mesen. Vindplaatsen A en B bevinden zich ter hoogte van de paarse driehoek. Wijtschate ligt op de overgang van zandlemige bodems in het noorden en lemige bodems in het zuiden. Schaal 1:50000.	14
Figuur 8: Digitaal Hoogte Model (©AGIV), schaal 1:50000, met locatie van Wijtschate, Kimmel en Mesen. Vindplaatsen A en B bevinden zich ter hoogte van de paarse driehoek.	15
Figuur 9: Duitse kaart (2 juni 1917) met overzicht van de verschillende Duitse linies (blauw) en geallieerde linies (rood). De aangetroffen structuren bevinden zich ter hoogte van de rode bol (©IFFM).	16
Figuur 10: De topografische kaart (©AGIV) met aanduiding van de locatie van vindplaatsen A en B (1) en van gekende WOI-deep dugouts in en rond Wijtschate.	17
Figuur 11: Opgravingsplan van vindplaats A.	19
Figuur 12: De vrijgelegde toegangstrap in relatie tot zijn omgeving, met de kerk van Wijtschate op de achtergrond.	20
Zicht naar het noordoosten.	20
Figuur 13: Zicht op de vrijgelegde toegangstrap en de (pomp)put aan de voet van de trap. Zicht naar het westen.	21
De (pomp)put is in de ene hoek een stuk afgebroken.	21
Figuur 15: De twee parallelle muurtjes van de constructie van vindplaats A die initieel werden aangesneden maar die op het moment van het terreinonderzoek al onder beton waren verdwenen.	22
Figuur 17: Tekening van één van de betonblokken uit de structuur van vindplaats B.	23
Figuur 19: Zicht op de vrijgelegde U-vormige constructie. Zicht naar het noordwesten. Opnieuw vallen de uitsparingen voor verticale balken en voor een horizontale metalen staat op. In de noordwesthoek is onderaan een holte uitgespaard.	24
Figuur 20: De noordelijke muur van de constructie (noordoosthoek). Let op de vier betonbloklagen en de plankafdrukken bij de gegoten stukken. De bovenste blok aan de hoek werd in detail ingetekend (zie Figuur 17).	24
Figuur 21: Doorsnede op de aanlegput haaks op de oostkant van de betonconstructie.	25
Figuur 23: Britse granaat, diameter 11 cm, met merkteken Y023.	26
Figuur 24: Hypothetische reconstructie van de geschutstelling van vindplaats B. Links: de voorzijde van de geschutstelling. Rechts: de achterzijde.	27
Figuur 25: Luchtfoto van het gebied, 26 mei 1917 (©IWM). Met aanduiding vindplaats A (blauw) en vindplaats B (rood); wellicht zit er een beetje verschuiving op de foto.	28

10.2 LIJST VAN PLANNEN

Wijtschate – Wijtschatestraat (vindplaats A):
Opgravingsplan op A4 mm kalkpapier

Wijtschate – Wulvergemstraat (vindplaats B):
Opgravingsplan op A4 mm kalkpapier

10.3 LIJST VAN TEKENINGEN

Niet van toepassing

////////////////////////////////////

10.4 LIJST VAN FOTO'S

Wijtschate – Wijtschatestraat 2017 - 04/09/2017	
2018A337_R0011968	Zicht op de top van de toegangstrap, naar het noorden met de kerk van Wijtschate op de achtergrond.
2018A337_R0011969	Tijdens het vrijleggen van de toegangstrap. De trap was volgestort met puin. Dit werd manueel uitgehaald.
2018A337_R0011970	Zicht op de vrijgelegde toegangstrap, naar het noorden met de kerk van Wijtschate op de achtergrond.
2018A337_R0011971	Zicht op de vrijgelegde toegangstrap, vanuit het oosten. Onderaan de trap is een pompput te zien.
2018A337_R0011972	Zicht op de vrijgelegde toegangstrap, vanuit het oosten. Onderaan de trap is een pompput te zien.
2018A337_R0011973	Zicht op de vrijgelegde toegangstrap, vanuit het zuiden, loodrecht op de trap. Onderaan de trap is de pompput te zien.
2018A337_R0011974	Zicht op de vrijgelegde toegangstrap, vanuit het westen, met onderaan de pompput.
2018A337_R0011975	Zicht op de vrijgelegde toegangstrap, vanuit het westen, met onderaan de pompput.
2018A337_R0011976	Noordgevel van Sint-Medardusplein 12, langs de toegangsweg tot de werf. Dit huis blijkt gefundeerd op restanten uit de Eerste Wereldoorlog. Zicht naar het oosten.
2018A337_R0011977	Noordgevel van Sint-Medardusplein 12, langs de toegangsweg tot de werf. Dit huis blijkt gefundeerd op restanten uit de Eerste Wereldoorlog. Zicht naar het oosten.

2018A337_R0011968

2018A337_R0011969

2018A337_R0011970

2018A337_R0011971

2018A337_R0011972

2018A337_R0011973

2018A337_R0011974

2018A337_R0011975

2018A337_R0011976

2018A337_R0011977

Wijtschate – Wulvergemstraat 2017 – 12/10/2017	
2018A338_R0012111_20171012	Zicht op de betonnen structuur, naar het noordoosten.
2018A338_R0012112_20171012	Zicht op de betonnen structuur, naar het zuidzuidoosten.
2018A338_R0012113_20171012	Zicht op de betonnen structuur, naar het zuidwesten.
2018A338_R0012114_20171012	Zicht op de betonnen structuur, naar het zuidzuidwesten.
2018A338_R0012115_20171012	Zicht op de betonnen structuur, naar het westen. Detail van de noordelijke muur, met de vier lagen beton.
2018A338_R0012116_20171012	Zicht op de betonnen structuur, naar het zuidwesten. Detail van de binnenzijde.
2018A338_R0012117_20171012	Zicht op de betonnen structuur, naar het zuiden. Detail van de binnenzijde, zuidelijke muur.
2018A338_R0012118_20171012	Zicht op de betonnen structuur, naar het noordwesten.
2018A338_R0012119_20171012	Zicht op de betonnen structuur, naar het westen, noordwesten.
2018A338_R0012120_20171012	Zicht op de aanlegput aan de zuidwestkant, ten westen van de westelijke muur. Centraal de randen van de golfplaten.
2018A338_R0012121_20171012	Detail op de randen van de golfplaten in de aanlegkuil aan de westelijke muur. Vanuit zuidwesten.
2018A338_R0012122_20171012	Detail op de randen van de golfplaten in de aanlegkuil aan de westelijke muur. Vanop de westelijke muur, vanuit het noordoosten.
2018A338_R0012123_20171012	Doorsnede op de aanlegput, dwars op de noordoostelijke zijde. Zicht naar het zuidoosten.
2018A338_R0012124_20171012	Doorsnede op de aanlegput, dwars op de noordoostelijke zijde. Zicht naar het zuidoosten.
2018A338_R0012125_20171012	Detail doorsnede op de aanlegput, dwars op de noordoostelijke zijde. Zicht naar zuidoosten.
2018A338_R0012127_20171012	Britse onontpofte granaat (kaliber 11 cm, met merkteken Y023).
2018A338_R0012128_20171012	Detail van de granaat met merkteken Y023.

2018A338_R0012111...

2018A338_R0012112...

2018A338_R0012113...

2018A338_R0012114...

2018A338_R0012115...

2018A338_R0012116...

2018A338_R0012117...

2018A338_R0012118...

2018A338_R0012119...

2018A338_R0012120...

2018A338_R0012121...

2018A338_R0012122...

2018A338_R0012123...

2018A338_R0012124...

2018A338_R0012125...

2018A338_R0012127...

2018A338_R0012128...

////////////////////////////////////

10.5 LIJST VAN SPOREN

Wijtschate – Wijtschatestraat (vindplaats A):

Slechts 2 sporen:

- Gebetonneerde toegangstrap
- Aanlegput

Wijtschate – Wulvergemstraat (vindplaats B):

Slechts 2 sporen:

- Betonnen structuur
- Aanlegput

10.6 LIJST VAN VONDSTEN

Wijtschate – Wijtschatestraat (vindplaats A):

- fragmenten van wijn- of waterflessen, in groen glas,
- fragment van een Duitse loopgraafschop
- fragmenten van Duitse steelgranaten (zinken schroefkapjes en keramisch treksteentje).

Wijtschate – Wulvergemstraat (vindplaats B):

- Duitse patronen en hulzen (kaliber 7,62 mm),
- fragment van een Duits loopgraafschopje,
- fragmenten van Duitse steelgranaten (zinken schroefkapjes en keramisch treksteentje)
- fragment conservenblik,
- fragment lichtkogel,
- drinkbeker in blank glas,
- Britse granaat (kaliber 8 cm, 18 *pounder*) (opgehaald door DOVO),
- Britse onontpofte granaat (kaliber 11 cm, met merkteken Y023) (opgehaald door DOVO).

10.7 LIJST VAN STALEN

Niet van toepassing

10.8 CONSERVATIERAPPORT

Niet van toepassing

10.9 RESULTATEN VAN AARDKUNDIGE EN NATUURWETENSCHAPPELIJKE ANALYSES (RUWE DATA)

Niet van toepassing

